

рын ийелейди, өзинен алдыңғы өткен тәжірийбелерди түсинип жетип аркалы мәселелер бойынша жеке пикирлерин қәлиплестириўди, пикирлерин логикалық жақтан дурыс хәм анық жеткеріўди, әтирапындағы инсанлар менен мәдениятлы түрде дискуссияға түсиў сырларын үйренеди.

Жуўмакластырып айтқанда, ҳәзирги дәўирде муғаллимнің алдында оқыўшының китап оқыўға болған қызығыўшылығын раўажландырыў, билим алыўға болған ықласын тәрбиялаў, билиў искерлигине болған қызығыўшылықты күшейтиў сыяқлы әхмийетли ўазыйпа турады [4:206].

Әдебиятлар

1. Постановление Президента Республики Узбекистан, от 13.09.2017 г. № ПП-3271
2. Ахмедова Л.Т., Лагай Е.А. Современные технологии преподавания русского языка и литературы. –Т.: «Фан ва технология», 2016.
3. Загашев И.О., Заир-Бек С.И., Муштавинская И.В. Учим детей мыслить критически. СПб., 2003.
4. Ешниязова Э.Н. Внеклассная работа по литературе. //Science and innovation international scientific journal volume issue 8. –С. 1206-1209. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7423812>

РЕЗЮМЕ. Мазкур мақолада ёшларда фикрлашнинг ўзига хос хусусиятлари таҳлил қилинади, фикрлашнинг клипик турининг спецификасига тавсиф берилади, шунингдек, танқидий фикрлашни ривожлантириш технологиясини қўллаш орқали ёшларнинг бадиий асарларни ўқишга қизиқишини шакллантириш масалалари ҳақида сўз юритилади.

РЕЗЮМЕ. В данной статье проанализированы особенности мышления современной молодежи, охарактеризована специфика клипового мышления, также, рассматриваются вопросы формирования интереса к чтению художественной литературы у молодежи через применение технологии развития критического мышления.

SUMMARY. This article analyzes the features of the thinking of modern youth, characterizes the specifics of clip thinking, and also discusses the issues of developing interest in reading fiction among young people through the use of technology for the development of critical thinking.

КАРЛ ПОППЕРНИНГ МЕТОДЛАР ТЎҒРИСИДАГИ ТАЪЛИМОТИ

А.Хотамов – *фалсафа фанлари номзоди, доцент*

Жиззах давлат педагогика университети

Таянч сўзлар: метод, методология, индукция, дедукция, гипотеза, назария, табиий фанлар, ижтимоий фанлар, назарий фанлар, тарихий фанлар, тушунтириш, тасвирлаш.

Ключевые слова: метод, методология, индукция, дедукция, гипотеза, теория, естественные науки, общественные науки, теоретические науки, исторические науки, объяснение, описание.

Key words: method, methodology, induction, deduction, hypothesis, theory, natural sciences, social sciences, theoretical sciences, historical sciences, explanation, description.

Карл Раймунд Поппер (1902-1994) англиялик файласуф ва социолог. XX аср фан фалсафасининг энг йирик вакили, постпозитивизм фалсафасининг асосчиси.

Поппер ўз илмий-фалсафий фаолиятида методологик масалаларга асосий эътибор қаратади. Ва ўзига хос фан фалсафаси ва методологиясини яратишга уринади. У аввало, фанда индуктив методнинг мутлақлаштирилишига қарши чиқади. Дедуктив мазмунга эга бўлган методларнинг илмий билишдаги ўрнини кўрсатиб беришга ҳаракат қилади. Поппер индукция ва дедукцияни таҳлил қила туриб, уларнинг мутлақлаштирилишини, уларга бир ёқлама қарашларни танқид қилади. Унинг фикрича, дедуктивизм ва индуктивизм ўртасидаги муносабат кўп жиҳатдан рационализм ва эмпиризм ўртасидаги классик қарама-қаршиликка ўхшаб кетади. Декарт дедуктивист эди, чунки у барча фанларни дедуктив системалар деб ҳисоблаган. Бэкон эса эмпирист эди, негаки у барча илмий билимлар тажриба, индукция ёрдамида вужудга келади, деб ҳисоблаган эди. Декарт дедуктив системалар принциплари, асослари ишончлилиги ва аниқчилигига мутлақо шубҳаланмаган. Чунки файласуф уларнинг асоси илохий ақл соҳибига бориб тақалашига ишонар эди. Кант тили билан айтганда, улар синтетик ва априор ҳақиқат ҳисобланади. Менинг фикримча, дейди Поппер, улар илк (олдиндан айтилган) фаразлар ёки гипотезалардир [1].

Принцип жиҳатидан олганда бундай гипотезалар рад қилинади, дейди Поппер. У мана шу муносабатда А.Пуанкаре ва П.Дюгем каби дедуктивистларнинг қарашларини таҳлил қилади. Уларнинг иккови ҳам, дейди Поппер, физик назариялар индуктив умумлашган бўлмайди, деб ҳисоблашади. Ақсинча, уларнинг қарашларига кўра, бу умумлашма учун гўё илк нукта бўлган ўлчов, назария тарзидаги шарҳ бўлиб ҳисобланади. Улар нафақат индуктивизмни, балки принцип ёки аксиомаларнинг синтетик априор чинлигига бўлган рационал ишончни ҳам инкор қиладилар. Пуанкаре учун бу - таърифларга ўхшаш бўлган аналитик ҳақиқатлардир. Дюгем учун эса бу -

индукция ёрдамида олинган экспериментал қонунларни тартибга солувчи восита, инструментдир. Демак, назариялар мазмунан чин ҳам, хато ҳам эмас. Улар фақат инструментлардир, чунки улар фақатгина ўнғай ёки ўнғайсиз, тежамли ёки тежамсиз, эгилувчан ва нозик ёки ғализ ва беўхшовдир. Мен, дейди Поппер, бу олимларнинг индуктивизмни инкор қилишларига ҳамда физик назарияларнинг синтетик априор чинлигига ишончларига тўла қўшиламан. Аммо, дейди файласуф, мен уларнинг назарий системаларни эмпирик текшириб бўлмаслиги тўғрисидаги фикрларига қўшилмайман. Менинг фикримча, уларнинг баъзиларини текширса бўлади, яъни улар принцип жиҳатидан рад этилиши мумкин, шунинг учун ҳам улар синтетик (аналитик эмас), эмпирик (априор эмас) ва информатив (соф инструментал эмас) ҳисобланади [1].

Поппер ўз методологик таълимотида барча фанлар методларининг умумий бирлиги масаласига эътибор қаратади. Унинг фикрича, барча назарий ёки умумлаштирувчи фанлар (уларнинг табиий ёки ижтимоий фан бўлишидан қатъий назар) бир хил методлардан фойдаланади. Мен, дейди Поппер, бу билан табиат тўғрисидаги ва жамият тўғрисидаги назарий фанлар методлари ўртасида ҳеч қандай фарқ йўқ, деб уқтирмоқчи эмасман. Бундай фарқ хатто, табиий назарий фанлар, худди шундай ижтимоий назарий фанлар ўртасида ҳам мавжуддир. Аммо, мен, дейди Поппер, Кант, Милль, К.Менгер сингари олимларга қўшилган ҳолда икки соҳадаги назарий фанлар методлари ўз моҳиятига кўра, бир хилдир, деб айта оламан (мен назарда тутган методлар, Кант ва Милль назарда тутган методлардан фарқ қилиши мумкин). Улардаги бирлик дедуктив сабабий тушунтиришнинг илгари сурилиши ва уларни текширишдан (башоратни текшириш орқали) иборатдир. Баъзида у гипотетик метод дейилади, негаки у ўзи томонидан текширилган илмий қоидаларнинг мутлақ ишончлилиги ҳақида маълумот бермайди. Илмий муҳокамалар бир қатор жиддий текширувлардан ўтган бўлса ҳам, доимо илк гипотезалик мазмунини сақлаб қолади. Кўпчилик

методологлар, Поппернинг фикрича, гипотезаларни вақтинчалик, деб ҳисоблайдилар. Уларнинг нуктаи назарларига кўра, ушбу гипотезалар охир-оқибатда исботланган назариялар билан алмаштирилиши керак (ёки ҳеч бўлмаса эҳтимолийлик ҳисоби маъносида “етарли эҳтимолий назариялар билан”). Менинг фикримча, ушбу қараш хато ва у ҳеч кимга кераксиз бўлган, кўплаб қийинчиликларга олиб келади, дейди - Поппер. Биз фанда доимо тушунтириш, олдиндан айтиш ва текширув билан иш қўриш кераклигини англаб етишимиз керак. Текшириш талаб қилинган гипотезадан, масалан, универсал қонундан, мана шу муносабатда муаммо деб қаралган бошқа бир қанча муҳокамалар билан биргаликда, масалан, бир қанча бошланғич шароитлар тўғрисидаги муҳокамалардан – биз ўз прогнозимизни дедукциялаймиз. Кейин эса биз ушбу прогнозни экспериментал ва бошқа кузатувлар билан солиштирамиз. Кузатувнинг прогнозга мувофиқ келиши (гарчи бунда гипотеза тўлиқ исбот этилмаган бўлса ҳам) гипотезанинг тасдиқланиши бўлиб ҳисобланади. Кузатувнинг прогнозга мос келмаслигига эса рад этиш, фальсификация сифатида қаралади [2].

Поппер фикрича, ушбу анализ доирасида тушунтириш, олдиндан айтиш ва текшириш ўртасида катта фарқ мавжуд эмас. Улар ўртасидаги фарқ мантикий структурада эмас, балки уларнинг муаммога муносабатларидадир. Агар муаммо прогнозни кидириш, шу билан бирга биз қандайдир берилган “прогноз”ни дедукция қилишимиз мумкин бўлган бошланғич шароитларни ёки баъзи универсал қонунларни топишдан иборат бўлса, унда биз тушунтиришни ўйлаймиз (излаймиз) ва берилган “прогноз”, “тушунтириш” талаб қилувчи ҳолатга айланади. Агар биз қонунлар ва бошланғич шароитларга берилган маълумлик сифатида қарасак ва улардан баъзи янги информацияларни олиш мақсадида прогнозни дедукциялаш учун фойдалансак, унда биз олдиндан билиш билан шуғулланаётган бўламиз (Бу ҳолатда биз илмий натижаларимизни қўллаймиз). Агар биз, деб давом этади Поппер, асослардан бирини, яъни ё универсал қонунни ёки бошланғич асосни проблематик деб, прогнозни эса – тажриба натижалари билан солиштириладиган субъект сифатида қарасак, унда сўз проблематик асослар текшируви ҳақида боради.

Текширувга бардош берган гипотезаларни танлаб, ажратиб олиниши текширув натижаси бўлиб ҳисобланади. Текширувдан ўтмаган гипотезалар элиминация (бартараф) қилинади. Ушбу позициянинг оқибатларини англаб етиш муҳимдир. Барча текширувлардан мақсад хато назарияларни ажратиш – назарияларнинг заиф томонларини топиш ва агар текширув унинг фальсификациясига олиб келса, уни рад этишдир. Баъзида бундай қарашни периодикал ҳисоблайдилар. Бизнинг мақсадимиз назарияларни асослаш эмас, балки ёлғон назарияларни инкор қилиш – ку ахир. Айни шунинг учун ҳам, дейди Поппер, жуда ҳам жиддий тарзда назарияни текширишга ёндашишимиз, ундан хатоликларни излашимиз ва уларни фальсификациялашга интилишимиз зарур. Агар биз барча уринишларимизга қарамадан буни уddалай олмасак ва фақат шундагина назария синовга бардош берди, деб айта олишимиз мумкин. Агар биз назарияни инкор қилувчи маълумотларни топмасак ва уларни топишга интилмасак, унда унинг тасдиқланиши ҳақида гап бўлиши ҳам мумкин эмас. Агар биз нотанқидий руҳда, муайян ғояга таянган ҳолда барча хоҳлаган нарсаларимизни ҳар доим топганмиз, деб ўйласак, изланишлар натижасида биз севган ғояга хавф туғдирадиган маълумотлар тўпланиб қолганидан беҳабар қоламиз.

Шундай қилиб, Поппер табиий ва ижтимоий фанлар методлари бирлиги, умумийлигини кўрсатиб беришга уринади. Ва бу бирликнинг асоси барча фанлар методларининг гипотетик-дедуктив руҳ билан суғорилганлигида эканлигини илмий асослаб беришга ҳаракат қилади.

Поппер табиий ва ижтимоий фанлар методлари бирлиги билан бирга улар ўртасидаги фарқли томонларни, фан методларининг мураккаблиги масаласини ҳам ўз методологик таълимотида таҳлил қилади.

Унинг фикрича ижтимоий ҳодисалар табиатдаги ҳодисаларга қараганда мураккабқирдир. Шунинг учун ҳам физиканинг предмети унчалик мураккаб эмас. Биз шунга қарамадан экспериментал изоляцияни қўллай туриб уни янада соддалаштирамиз. Ижтимоий фанлар (социология)да эса биз изоляция методини қўллай олмаганлигимиз учун ҳам икки барабар мураккабликка учраймиз. Бирламчи мураккаблилик, сунъий изоляция қилиш мумкин эмаслиги билан боғлиқ бўлса, иккиламчи мураккаблилик ижтимоий ҳаётнинг ҳам табиий ҳам индивидларнинг ментал ҳаёти билан боғлиқлигидадир. Аммо ижтимоий вазиятларнинг жуда ҳам мураккаблиги тўғрисида фикрлар ўзини тўла оқламайди. Бундай фикрлар менинг ўйлашимча икки манбадан келиб чиқади, дея таъкидлайди Поппер. Биринчидан, биз таққослаб бўлмайдиган ҳодисаларни таққослашга мойилдирмиз. Масалан, конкрет ижтимоий вазиятлар ва физикадаги сунъий ажратилган экспериментал вазиятларни таққослаш керак эмас (Физикадаги ушбу вазиятларни турма, ижтимоий ташкилот каби сунъий ажратилган ижтимоий вазиятлар билан таққослаш афзалқирдир). Иккинчидан, фараз қилинишича, ижтимоий вазиятни тасвирлаш барча ментал ва ҳақиқатда унга кирувчи барча кишиларнинг физик ҳолатини қамраб олиши керак. Аммо бундай фикрлар асосланмаган. Ушбу фикрларда институтлар ёки қандайдир ассоциациялар каби ижтимоий реаликларни индивидлар ўртасидаги муайян муносабатларнинг абстракт моделлари, деб эмас, балки кишилар тўдаси янглиғ конкрет табиий реаликларнинг махсулидир, деб тушунишга асосланган қарашларнинг таъсири сезилиб туради [3].

Ҳақиқатда, деб давом этади Поппер, ижтимоий фанлар ва конкрет ижтимоий вазиятлар физика ва конкрет физик вазиятлар сингари мураккаб эмасдир. Чунки, кўпчилик ижтимоий вазиятларда рационаллик элементи мавжуд бўлади. Албатта, бунда сўз онгли мавжудот бўлган инсоннинг рационал ҳаракатланиши ҳақида бормаяпти (яъни, ўз мақсадига эришиш учун мавжуд бўлган барча информациялардан самарали фойдаланиши). Кишилар кўп ёки оз даражада рационал фаолият юритадилар. Ва шунинг учун ҳам улар ўз фаолиятлари ва ўзаро таъсирларининг нисбатан оддий моделларини яратишга ҳаракат қиладилар. Ушбу фаолият юритишни мантикий ёки рационал конструкциялаш методи ёки “нуль методи” деб номлаш мумкин. Модель яратишнинг ушбу методи, индивид мақсадига тааллуқли бўлган барча муносабатлар рационаллилигига ҳамда кишиларнинг ҳақиқий ҳатти-ҳаракатни ўзига хос нулькординаталар сифатида гавдалантирувчи модели ҳатти-ҳаракатдан оғишга йўл қўйишга асосланади. Ушбу методга мисол тариқасида ҳақиқий ҳатти-ҳаракат билан мантикий танлов асосида келиб чиқувчи модели ҳатти-ҳаракатни қиёслашни келтириш мумкин.

Поппер табиий ва ижтимоий назарий фанлар методлари бирлиги ва фарқли томонлари анализидан сўнг, ижтимоий фанлар ўртасидаги методларни таҳлил қилишга киришади. У ижтимоий фанларни назарий ва тарихий фанларга ажратади. Назарий ижтимоий фанларга социология, экономика, политологияни,

тарихий фанларга эса ижтимоий тарих, экономика тарихи ва сиёсий тарихларни киритади. Поппер назарий фанлар универсал конунлар, умумлаштиришлар билан тарихий фанлар эса алоҳида ёки ўзига хос воқеа-ходисалар билан иш кўради, деган нуқтаи назарга кўшилади.

Поппер фикрича, тарихий фанлар универсал конунларни, айрим ходисаларни ўрганиш учун қабул қилинади. Масалан, тарихчи маълум бир воқеани тушунтириш учун унинг айрим бошланғич шароитларини кидириб топиш билан машғул бўлади. Мана шу жараёнда у универсал конунларга ҳам мурожаат қилади. Демак, муайян тарихий ходиса бошланғич шароитларга ҳамда универсал конунларга асосланган ҳолда тушунтирилади.

Шундай қилиб, тарихий фанларни универсал конунлар билан шуғулланувчи назарий фанлардан бутунлай ажратиб ташлаб бўлмайди. Шунингдек, уларни бир-бирлари билан қўшиб юбориш ҳам ярамайди. Алоҳида бир ходиса фақат баъзи бир универсал конунлар нуқтаи назаридан бошқа бир алоҳида ходиса(оқибат)нинг сабаби бўлиб келади. Аммо универсал конунлар шунчалик даражада эскирган ва оддий бўладими, баъзида уларнинг мавжудлигини ўйламайсан ҳам. Масалан, дейди Поппер, агар биз Жордано Бруно ўлимининг сабаби унинг гулханда ёкилишидир, деб айтадиган бўлсак, унда биз барча тирик организмлар юқори ҳароратда нобуд бўлади, деган универсал конунни эслатишимиз шарт эмас. Бундай конуннинг мавжудлиги ноошқора ўз-ўзидан англашилади.

Назариялар ичида сиёсий тарих асослари бўлиб хизмат қилувчи социологик концепциялар ҳам бор. Масалан давлат социологияси. Аммо тарихчи буни англаб етмайди. У ушбу концепциялардан алоҳида гипотезаларни текширишда ёрдам берадиган универсал конунлар сифатида фойдаланмайди. Ушбу назариялар тарихчининг терминологиясида рўйи-рост бўй кўрсатмайди. Давлатлар, миллатлар, армиялар ҳақида гап кетганда онгсиз равишда илмий ёки илмгача бўлган социологик анализлар ёрдамида олинган “моделлар”дан фойдаланади [4].

Назарий ва тарихий фанларнинг ушбу анализи, Попперга кўра, методологлар ўртасидаги қуйидагига ўхшаш баҳс-мунозараларга ойдинлик киритишга ёрдам беради. Уларнинг баъзиларининг уқтиришларича,

Адабиётлар

1. Поппер К. Ницета историзма. – М.: Издательская группа «Прогресс», VIA. 1993. – С. 150-153.
2. Поппер К. Логика и рост научного знания. – М.: «Прогресс», 1983.
3. Поппер К. Что такое диалектика? Вопросы философии. // Научно-философский журнал – М.: 1995, №1.
4. Современная западная философия. Словарь. – М.: Издательство политической литературы, 1991.
5. Современная философия науки: знание, рациональность, ценности в трудах мыслителей Запада. Хрестоматия. – М.: 1996.

РЕЗЮМЕ. Ушбу мақолада файласуф К.Поппернинг методологик таълимоти таҳлил қилинган. Мақолада К.Поппернинг табиий ва ижтимоий фанлар методларининг бирлиги, умумийлиги тўғрисидаги қарашлари ёритиб берилган.

РЕЗЮМЕ. В данной статье анализируется методологическая концепция философа К.Поппера. В статье освещены взгляды К.Поппера о единстве и всеобщности методов естественных и общественных наук.

SUMMARY. This article analyzes the methodological concept of the philosopher K. Popper. The article covers the views of K. Popper on the unity and universality of the methods of natural and social sciences.

RAQAMLI TA'LIM JARAYONINI SAMARALI TASHKIL ETISHDA GOOGLE CLASSROOM PLATFORMASIDAN FOYDALANISH

Z.K.Ilyasova – *pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent*
Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Tayanch so'zlar: ta'lim, raqamli texnologiyalar, bulutli hisoblash, bulutli texnologiyalar, Google Classroom, LMS, Google Drive, Google Docs, Google ilovalari.

Ключевые слова: образование, цифровые технологии, облачные вычисления, облачные технологии, Google Classroom, LMS, Google Drive, Google Docs, приложения Google.

Key words: education, Digital Technology, Cloud Computing, Cloud Technology, Google Classroom, LMS, Google Drive, Google Docs, Google apps.

Bugungi kunda raqamli o'quv jarayonini zamonaviy o'qitish texnologiyalaridan foydalanmasdan tashkil etish mumkin emas. Ta'lim va tarbiyaning eng dolzarb vazifasi

тарих фактларни оддий санаб ўтишдан иборат эмас, балки уларнинг сабабий боғланишларини кўрсатиб бериши, тарихий конунларни ифодалаб бериши ҳам керак. Чунки сабабият – бу энг аввало қонун воситасида детерминациялашдир. Бошқа методлар эса ҳатто энг “ноёб” ходиса ҳам фақат бир марта содир бўлади, алоҳида ходисалар ҳеч қандай “умумийлик”ка эга эмас, алоҳида бир ходиса бошқа бир алоҳида ходисанинг келиб чиқишига сабаб бўлиши мумкин ва айти мана шундай сабабият тарихий фанларни кизиқтиради, деган қондани илгари сурадилар. Албатта, иккала нуқтаи назарда ҳам тўғри ҳам нотўғри томонлар бор. Ҳар қандай сабабий тушунтириш учун универсал конунлар алоҳида воқеалар ҳам зарур, аммо одатда назарий фанлар чегарасидан ташқарида универсал конунлар билан қизиқишмайди.

Поппер мана шу тарзда тарихий воқеа-ходисаларнинг ноёблиги масаласига келиб тўхтади. Агар биз типик ходисаларни тарихий тушунтириш билан шуғуллансак, унда уларни айти тур ёки синфга мансуб бўлган типик ходиса сифатида кўриб чиқишимиз зарур. Ва шунда дедуктив метод қўлланиши мумкин. Аммо тарихий фанларни нафақат тушунтириш, балки шундай ходисаларни тасвирлаш ҳам кизиқтиради. Воқеа-ходисаларни, уларнинг ўзига хослиги ёки ноёблиги билан тасвирлаш тарихий фанларнинг муҳим вазифаларидан биридир[5].

Шундай қилиб, Поппер ўз методологик таълимотида илмий билиш методларини кенг ва чуқур таҳлил қилди. Бир томондан, табиий ва ижтимоий назарий фанлар, иккинчи томондан эса ижтимоий назарий ва тарихий фанлар методларининг бирлиги ва фарқли жиҳатларини ҳар томонлама кўрсатиб беришга ҳаракат қилди. Гипотетик – дедуктив мазмунга эга бўлган методларнинг “гўё” бошқаларидан устун эканлигини асослаб беришга уринди. Аслида эса ҳар бир метод илмий билишда, фанда ўзига хос ўрин эгаллайди. Албатта, бунда айрим фанлар учун хусусий-илмий методларнинг, назарий фанлар учун эса назарий ва мантикий методларнинг биринчи даражали аҳамият касб этишини инкор қилмаслик лозим. Умуман олганда, Поппернинг методлар тўғрисидаги таълимоти фан ва фалсафа тарихида катта воқеа бўлди. Ушбу таълимот фан фалсафаси ва методологияси шаклланиши ва ривожланишига катта ҳисса бўлиб қўшилди.

XXI asrdagi insonning aqliy qobiliyatlari va insoniy fazilatlarini shakllantirish orqali aniqlanadigan talabalar-nining kompetentligini: mas'uliyat, boshqalarning fikr-